

Principles of education and training in biography of imam hossein

Ruhollah Afzali gorouh^۱

Nazi pourkarimi^۲

samane kordestani^۳

.^۱ Assistant Professor, Faculty of Literature and Humanities, Islamic Azad University, Jiroft branch, Kerman, Jiroft

.^۲ PhD student in Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Islamic Azad University, Jiroft Branch, Kerman, Iran

.^۳ PhD student in Fiqh and Fundamentals of Islamic Law, Islamic Azad University, Jiroft Branch, Kerman, Iran

Abstract

Today, one of the concerns of the educational system is the use of correct educational methods. Humanity is facing many problems, which are mostly related to the spiritual aspects of man and his growth and development from various dimensions, and one of the most important aspects of spirituality is cultivation, especially Islamic education, which, unfortunately, is less attended to in centers today. Education is given importance. And more attention is paid to scientific and technical aspects, which results in many moral problems at different age levels. The holy books and the mission of the apostles and imams, along with the comprehensive human-building programs, have been placed for the guidance and education of humans since the first day of human creation, and are known as the main sources of guidance and education. One of these infallible Imams (AS) is Hazrat Hussain (AS).

Key words: basics - education - education - biography of Imam Hossein (AS)

---

^۱ Afzaligorooh۵۸@gmail.com

^۲ Nazipourkarimi@gmail.com

^۳ kordestanisamane۳@gmail.com

اصول و مبانی آموزش و پرورش در سیره امام حسین (ع)

روح الله افضلی گروه^۱

نازی پور کریمی^۲

سمانه کردستانی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۲۰

چکیده

امروزه، یکی از دغدغه های نظام آموزشی، استفاده از روشهای صحیح آموزشی است. بشر با مشکلات عدیده ای روبروست که بیشتر مربوط به جنبه های معنوی انسان و رشد و تکامل آن از ابعاد گوناگون می باشد و یکی از مهم ترین ابعاد معنویت را پرورش و مخصوصاً آموزش و پرورش اسلامی شامل می گردد که متأسفانه امروزه کمتر به آن در مراکز آموزشی اهمیت داده می شود. و بیشتر به جنبه های علمی و فنی توجه می شود، که نتیجه آن مشکلات فراوانی اخلاقی در سطوح مختلف سنی می باشد. کتب آسمانی و بعثت رسولان و امامان همراه با برنامه های جامع انسان ساز، از اولین روز خلقت بشر، برای هدایت و پرورش انسانها، قرار داده شده اند و به عنوان منابع اصلی هدایت و تربیت شناخته شده اند. یکی از این امامان معصوم (ع) حضرت حسین (ع) می باشد که به بررسی مبانی آموزش و پرورش در سیره عملی این امام (ع) بپردازیم.

واژگان کلیدی: مبانی - آموزش - پرورش - سیره امام حسین (ع)

^۱ استادیار، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد جیرفت، کرمان، جیرفت

^۲ دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد جیرفت، کرمان، ایران

^۳ دانشجوی دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد جیرفت، کرمان، ایران

مقدمه

انسان موجودی اجتماعی است که بدون یاد گرفتن به رشد و تعالی نمی رسد. از سویی دیگر در سیره ی ائمه (ع) و قرآن به کسب علم و یادگیری و اصول تربیتی بسیار تاکید شده است. همانگونه که بدن ما به آب و غذا نیاز دارد، ذهن و روان آدمی نیز به فراگیری و آموختن و پرورش یافتن نیاز ضروری دارد.

از آنجا که دین اسلام، کاملترین ادیان است و پیروان و پیشوایان دین مبین اسلام پیامبر و ائمه معصومین (ع) می باشند و ایشان بهترین الگوهای آموزشی بلحاظ فراگیری و پرورش ذهن و روح آدمی می باشند؛ تمسک و توجه به سیره ی عملی آنها و بالخصوص سیره ی امام حسین (ع) در جهت بررسی اصول و مبانی آموزشی و تربیتی (پرورش) بسیار حائز اهمیت است که در این پژوهش به روش توصیفی و تحلیلی بدان پرداخته می شود.

مفهوم شناسی و تاریخچه

- آموزش و پرورش

آموزش، اسم مصدر از آموختن، به عمل آموختن گفته می شود. (دهخدا، ۱۳۷۲)
پرورش نیز به معنای پروردن جسم و جان و رساندن به مراتب متعالی است.
(انوری، ۱۳۸۱)

آموزش و پرورش در واقع همان تعلیم و تربیت به عربی است. که قدمتی همزاد با بشر دارد. انسانها نخست آنچه را برای گذراندن زندگی نیاز داشتند از پدر و مادر و قبیله می آموختند و به نسل بعد منتقل می کردند. در این دوران تلاش زیادی برای

آموزش نمی شد؛ اما با پیشرفت زندگی بشر و نیاز به کسب آمادگی برای مقابله با مسائل پیچیده روزمره، نیاز به تربیت و آموزش در خانواده و جامعه، تحت نظارت گروه خاص و به شکل منظم احساس شد. (معیری، ۱۳۹۰)

در دنیای اسلام، از همان آغاز و هم زمان با نزول قرآن کریم که نخستین آیات آن یعنی سوره علق، آیه ۵۳ به نعمت الهی علم آموزی اشاره داشت. پیامبر اکرم (ص) نخستین فردی است که در میان مسلمانان، حلقه علم آموزی تشکیل داد و مساجد نخستین جایگاه آموزش در صدر اسلام بودند. (قاسمی پویا، ۱۳۸۱)

تاکید ها و سفارش های مکرر قرآن بر تعقل و تفکر و تعلیم و تعلم و شیوه های تشویقی پیامبر (ص) در علم آموزی تاثیر شگرفی بر امر آموزش گذاشت. به دستور پیامبر اکرم (ص) پس از جنگ بدر، اسیران با سواد به عنوان (خدمه) به مسلمانان خواندن و نوشتن می آموختند و آزاد می شدند، که این خود نشانه ای از اهمیت دادن اسلام به امر آموزش و پرورش است. (واقدی، ۱۴۱۰ ق)

امام حسین (ع) از اهل بیتی است که خداوند حکمت و دانش فراوانی را به ایشان ارزانی فرموده است و علوم گسترده ی آنان، هبه است از جانب خداوند مهربان که از راه تحصیل و تکرار و شاگردی بدست نیامده است، بلکه خداوند آن علوم فراوان را به آنان از جانب خویش عطا فرموده است. لذا در روایاتی از ایشان منقول است، به تحصیل و تهذیب و خداشناسی و ... سفارش فرموده اند.

امام حسین (ع) می فرمایند: «ما کسانی هستیم که علم قرآن و بیان آنچه در آن است، نزد ماست و آنچه در نزد ماست نزد هیچ یک از آفریدان خدا نیست زیرا ما محرم راز خداییم». (مجلسی، ۱۳۶۳)

اصول تربیتی

دیدگاههای مختلفی درباره ی اصول تربیت وجود دارد، یک دیدگاه این است:

۱. مسائل تربیتی در ارتباط با خالق که شامل مساله ی شکرگزاری (شکر منعم، و خضوع در مقابل خداوند و رضا و تسلیم در برابر فرمان او است).
  ۲. مسائل تربیتی در ارتباط با خلق که شامل، تواضع و فروتنی، ایثار و فداکاری، محبت و حسن خلق، همدردی و همدلی و... می باشد.
  ۳. مسائل تربیتی در ارتباط با خویشتن که شامل، پاکسازی قلب از هرگونه ناپاکی و آلودگی، و مدارا با خویشتن در برابر تحمیل و فشار بر خود، و عدم وابستگی شدید به مادیات و... می باشد.
  ۴. مسائل تربیتی در ارتباط با جهان آفرینش و طبیعت است که شامل عدم اسراف و تبذیر و تخریب مواهب الهی و ... می باشد (از هری، ۱۳۸۱)
- اصول تربیت عبارت است از مبانی عقلانی و مقیاس هایی که بوسیله ی آن می توان رفتارهای مطلوب پرورشی را به انجام رساند. اصول تربیت از نیازهای فردی و اجتماعی استخراج می شوند، که عبارتند از:
۱. اصل فعالیت، ۲. اصل کمال، ۳. اصل حریت، ۴. اصل سندیت، ۵. اصل تفرد، ۶. اصل اجتماع. فردی که به دنبال آموزش و پرورش است باید این اصول را هماهنگ کند. (هوشیار، ۱۳۴۲)

برخی، اصول تربیت را اصول موضوعه دانسته اند که در سایر علوم به اثبات رسیده اند. اصول تربیتی در اسلام، اصولی نیست که از بررسی های نیازهای فردی و اجتماعی استخراج شود، هم چنین آنها اصول موضوعه که از سایر علوم اقتباس گردد نیستند.

اصول تربیت در اندیشه ی اسلام و ائمه (ع) عبارت است از مبانی و بنیان های مورد نظر اسلام برای تربیت انسان است که باید زیر بنای همه فعالیت های تربیتی قرار بگیرد. (احمدی، ۱۳۸۴)

در زمینه ی دیگر مسائل تربیتی اسلام، ائمه (ع) درباره اصول تربیتی به ذکر دو روایت از امام حسین (ع) بسنده می کنیم.

از سرور شهیدان امام حسین (ع) روایت که فرمود: «ای مردم، خداوند بلند مرتبه تنها به این دلیل بندگان را آفرید که او را بشناسند، هنگامیکه خدا را شناختند، او را پرستش می کنند و زمانی که خدا را پرستش می کنند و زمانی که خدا را پرستش کردند، با عبادت خداوند از عبادت دیگران (هر آنچه غیر از خدا باشد، طاغوت ها و آنچه جز خدا خوانده می شود) بی نیاز می شوند» (موسوی آل اعتماد، ۱۴۲۷)

در این روایت امام (ع) به اصل مهم در مسائل تربیتی که همان ارتباط با خالق هستی و خودشناسی و دیگر شناسی است، سوق می دهند. تا فرد با خداشناسی، به یگانه پرستی و بی نیازی از تمام مخلوقات عالم دست یابد.

یکی از عام ترین اصول در تربیت اسلامی، اصل خدا محوری است. این اصل جوهره ی انسانی رفتار یک فرد دیندار را تشکیل می دهد و مهم ترین اصل ایجاد تمایز تربیت دینی از دیگر رویکرد های تربیتی به شمار می آید. به طور مشخص مفهوم خدا محوری عبارت است از انجام و یا قصد انجام اعمال و رفتار انسانی بر اساس ملاک و معیار هایی که خداوند برای آنها تعیین کرده است، به منظور کسب رضای الهی.

جریان این امر در عمل تربیتی ناظر بر نحوه ی عملکرد مربی بر اساس آن ملاک هاست. «قل ان هدی الله هو الهدی و امرنا لنسلم لرب العالمین؛ بگو در حقیقت تنها هدایت خداست که هدایت واقعی است که دستور یافته ایم که تسلیم پروردگار جهانیان

باشیم.» (انعام، ۷۱) منظور از این اصل در برنامه تربیتی، ایجاد و پرورش روحیه ی تعبد در متولی است، به نحوی که در او حالتی حاکی از اطاعت متواضعانه در برابر اوامر الهی انگیزش درونی ناشی از حضور خداوند نزد فرد و کسب عزت نفس از طریق اتکا به خداوند و استغناء درونی از دیگران، رهایی از احساس تنهایی و ... بعضی از دستاورد های تربیتی خدا محوری است.

اساس تربیت صحیح، تعقل و تفکر است. آدمی با تعقل و تفکر در جهان آفرینش و آیات قرآن، حق را در می یابد و به کمالات الهی متصف می شود. (ابن منظور، ۱۴۰۸)

عقل موهبتی است الهی و نوری رحمانی که پیامبر درون انسان شمرده می شود، به حسب ذات مایل به خیرات و کمالات و خواستار عدل و احسان است. همت تربیتی باید بر این باشد که قوای گوناگون انسان و عواطف و احساسات آدمی تحت حاکمیت عقل معاد در آیند که اگر اینها زیر پوشش عقل هدایت باشند هر کدام در جای خود واقع می شوند و هماهنگی کامل میان قوا و عواطف آدمی برقرار می شود.

از سویی دیگر تفکر اساس حیات انسانی است، زیرا انسانیت انسان و ادراک او از عالم و آدم و پروردگار عالمیان و اتصالی که با حق برقرار می کند، به نحوه ی تفکر اوست.

با تفکر است که استعداد های پنهان آدمی از قوه به فعل در می آید و زمینه حرکت کمالی او را فراهم می کند. راه تربیت آدمی، راهی است که از فکر می گذرد، زیرا انسان موجودی است متفکر یعنی با اندیشه زندگی می کند و هر سودی یا زیانی که می بیند از راه افکار و اندیشه هایش است. پس باید همه امور تربیتی، اموری مبتنی بر اندیشه ی صحیح باشد تا به حقیقت گرایش یابد. (جوادی آملی، ۱۳۷۲)

لذا امام حسین (ع) درباره ی تعقل می فرماید: «لو عقل الناس و تصور و الموت

اخریت الدنيا؛ اگر مردم تعقل می کردند و مرگ را باور می داشتند، دنیا (دنیا پرستی) ویران می گشت» (شوشتری هندی، ۱۴۳۷)

هر حرکت و فعل تربیتی باید بر اعتدال استوار باشد و از حد وسط بیرون نرود و به افراط و تفریط کشیده نشود تا حرکت و فعلی مطلوب باشد. آیین تربیتی دین به اعتدال در هر امری فرا می خواند و مجموعه ی قوانین و مقررات و آداب دینی به گونه ای است که مردمانی متعادل تربیت شوند. خدای متعال امت اسلامی را امتی متعادل و میانه رو معرفی می کند و نمونه ای را که این امت باید خود را با او تطبیق دهد و در پی او رود پیامبر اکرم (ص) معرفی می نماید «و کذلک جعلناکم امه وسطاً؛ و این چنین شما را امتی میانه (متعادل) ساختیم» (بقره / ۱۴۳) بر هر خردمندی است که در اکتساب فضایل اخلاقی که حد وسط و اعتدال در خوی ها و صفات است و از جانب شریعت مقدس اسلام به ما رسیده است کوشا باشد و از رذایل که افراط و تفریط است اجتناب کند، و اگر در این راه کوتاهی و قصور کند، هلاکت و شقاوت ابدی گریبانگیرش شود. (نراقی، ۱۴۰۵)

بر هیچ کس پوشیده نیست که دین همواره بیش از آنکه وابسته به حوزه ی آگاهی های انسان باشد، ناظر بر مواضع عملی وی است. اگر بر آگاهی نیز تاکید می شود، صرفاً به منظور انعکاس آن در حیطة اعمال در رفتار انسان است. بنابراین آگاهی و معرفت دینی در صورتی با شخصیت فرد عجین می شود و در او تاثیر می گذارد که با عمل وی مقرون گردد، از این رو یک مربی موفق کسی است که همواره با توجه به ظرفیت و استعداد تربی او را وادار به عمل کند. (کاردان، ۱۳۸۱)

امام حسین (ع) در این باره می فرماید: «ان الکریم اذا تکلم بکلام، ینبغی ان یصدقه بالفعل؛ بزرگوار کسی است که گفتارش با عمل یکی باشد» (نوری، بی تا)

اصل عزت و کرامت از مهم ترین و بنیادی ترین اصول تربیتی است؛ زیرا اساس تربیت، عزت و کرامت است. اگر فرد با عزت رشد یابد و تربیت شود به حالتی دست می یابد که پیوسته در هر اوضاع و احوالی راست و استوار باشد.

انسان ذاتاً دارای کرامت ذاتی است و این برترین سرمایه وجودی را می تواند شکوفا کند و یا از دست بدهد. انسان روحاً و فطرتاً به سمت کرامت گرایش دارد و از دنائت بیزار است و کمال آدمی در این است که کرامتش رشد یابد و از امور پست دور گردد. (جوادی آملی، ۱۳۷۲) امام حسین (ع) در این باره می فرماید: «موت فی عز خیر من حیاه فی ذل؛ مرگ با عزت برتر از زندگی با ذلت است» (مجلسی، ۱۳۶۳)

نتیجه گیری

خداوند برای خیر و صلاح بشریت، قرآن و رسولان و ائمه معصومین (ع) را فرستاد، تا انسان ها تحت تعالیم آن ها بتوانند به رشد و تکامل برسند. در دین مبین اسلام، خدا محوری اساس تربیت اسلامی است. بگونه ای که بخش عظیمی از روایات معصومین و حضرت ابا عبدالله الحسین (ع) به این اصل بر می گردد. از دیگر اصول آموزشی و تربیتی اصل تعقل و تفکر، اصل عزت و کرامت نفسانی، اصل اعتدال و عمل گرایی می باشند که در شیوه ی تربیتی و آموزشی باید مورد توجه قرار بگیرند.

منابع و مآخذ

۱. قرآن کریم
۲. جوادی آملی، عبدالله، عرفان و حماسه، قم، نشر رجاء، ۱۳۷۲
۳. مجلسی، محمد باقر، بحارالانوار، ج ۴۴، قم، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۹
۴. احمدی، احمد، اصول و روشهای تربیت در اسلام، اصفهان، انتشارات دانشگاه

اصفهان، ۱۳۸۴

۵. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۲
۶. انوری، حسن، فرهنگ بزرگ سخن، تهران، سخن، ۱۳۸۱
۷. معیری، محمد طاهر، مسائل آموزش و پرورش، تهران، امیر کبیر، ۱۳۹۰
۸. قاسمی پویا، اقبال، مدارس جدید در دوره قاجاریه، تهران، نشر دانشگاهی، ۱۳۷۸
۹. واقدی، ابن سعد، طبقات اکبری، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۰ ق
۱۰. ازهری، محمد بن احمد، معجم تهذیب اللغه، بیروت، دارالمعرفه، ۱۳۸۱
۱۱. هوشیار، محمد باقر، اصول آموزش و پرورش، تهران، انتشارات دانشگاه

تهران، ۱۳۴۲

۱۲. ابن منظور، جمال الدین، لسان العرب، بیروت، دارالفکر، ۱۴۰۸ ق
۱۳. موسوی آل اعتماد، مصطفی، لمعه من بلاغه الحسین، قم، اسوه، ۱۴۲۷ ق
۱۴. شوشتری هندی، قاضی نورالله، احقاق الحق ج ۱۱، قم، مکتبه الاسلامیه، ۱۴۳۷ ق
۱۵. نراقی، ملا احمد، معراج السعاده، قم، نشر جمال، ۱۴۰۵ ق
۱۶. کاردان، علی محمد، سیر آرا تربیتی در غرب، تهران، سمت، ۱۳۸۱
۱۷. نوری طبرسی، حسین بن محمدتقی، مستدرک الوسائل ج ۷، قم، موسسه آل

بیت، بی تا